

УПОТРЕБА НА ПЕТНАДЕСЕТИЧНАТА БРОЙНА СИСТЕМА В ЕЗИКА ХУЛИ

АВТОР:

НИКОЛАЙ ЙОРДАНОВ ГЕОРГИЕВ, 11. КЛАС,
ПМГ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”,
ГР. СИЛИСТРА

РЪКОВОДИТЕЛ:
МИЛЕНА КОЦЕВА

РАЗГЛЕЖДАН ЕЗИК:
ХУЛИ

Употреба на петнадесетичната бройна система в езика хули

Николай Й. Георгиев*

АБСТРАКТ

Настоящата статия разглежда бройната система, използвана в езика хули, чиято бройна основа е петнадесет. В разработката са описани правилата, по които се образуват бройните числителни имена, назоваващи числата от 1 до $15^2 = 225$ и редните до 15 включително.

1. Въведение в езика хули

1.1. Принадлежност и описание. Езикът хули се говори от около 150 000 души, като негови носители са предимно представителите на народа хули [1], който населява планините на Папуа Нова Гвинея и по-точно – провинцията Хела [2] (на картата).

Този район е обитаван от множество различни народи, което води до голямо лингвистично разнообразие. Поради тази причина съществуват разногласия за класификацията на езиците в него. Хули се счита за език от южния клон на семейството енган, макар да е относително различен от останалите езици в него (менди, кева и самбериги). Енган, от своя страна, е част от разширеното семейство на трансновогвинеийските езици. [1] Съществуват и прилики между хули и езика на народа дуна. [3]

* ПМГ “Св. Климент Охридски”, гр. Силистра, ул. “Москва” №21

При извършване на определени дейности хули използват тайни говори, за да не бъдат разбрани от зли духове, в които вярват. Например при ловуване, пътуване и събиране на ядките на растението карука в гората хули използват тайният говор *tayenda tu ha illili* (буквално преведено от хули: *храст разделящо табу*). В граматично отношение *tayenda* е почти идентичен с хули, но има различна лексика, част от която е заета (с различни значения) от езика дуна. [4]

1.2. Писменост на хули. Съвременните представители на народа хули използват вариация на латинската азбука (азбука на хули), показана долу. [5]

A a	Ä ä	B b	Mb mb	D d	Nd nd	E e	Ē ē	G g
[ɑ~æ]	[ä]	[b~β]	[^m b]	[d~ɖ~dʲ]	[ⁿ d]	[e]	[ē]	[g~ɣ]
Ng ng	H h	I i	Ī ī	K k	L l	M m	N n	O o
[^ŋ g~ŋ]	[h]	[i]	[ī]	[k~k ^h]	[l]	[m]	[n]	[o]
Ō ō	P p	R r	S s	T t	U u	Ū ū	W w	Y y
[ō]	[p~p ^h]	[r]	[s]	[t~t ^h]	[u]	[ū]	[w]	[j]

1.3. Произношение. Някои от латинските символи, използвани за запис на езика хули, могат да означават звукове, различни от традиционно подразбиращите се. Например звук [d] (записан със символа d) се обеззвучава в началото на думата и става [ɖ] (произнася се подобно на *m*), а между *i* и *a* в края на думата става [dʲ] (така трите заедно се произнасят подобно на *-идя*). [5]

2. Характеристика на бройната система в хули

2.1. Основна характеристика. Традиционният хули използва 15-ична бройна система. Някои от наименованията на числата до 15 съответстват с тези на определени части на тялото, като самите хули понякога броят, започвайки от палеца на ръката си и минавайки през останалите пръсти, частите на ръката, гръдния кош и главата, като последният (15^{та}) елемент е носът. В днешно време (под външно влияние) все по-често започва да се употребява десетична бройна система. [6]

2.2. Бройни и редни числителни имена до 15. В таблицата долу са показани основните (корените), бройните и редните форми (тези, които се използват за образуване на други числа; вж. 2.5) на числителните имена до 15. Най-общо бройната форма се получава от основната през наставка *-ra* (или *-ria*), а редните – през наставка *-ne* (която се изменя в *-ni*, когато основната форма завършва на затворена предна гласна), но самите корени претърпяват определени звукови промени, а има и изключения. [6] [7]

Число	Основна форма	Бройна форма	Редна форма	Значение
1	mbi	mbira	-	-
2	ki	kira	mende	-
3	tebo	tebira	tebone	-
4	ma	maria	mane	-
5	dau	duria	dauni	-
6	waraga	waragaria	waragane	-
7	ka	karia	kane	-
8	hali	halira	halini	-
9	di	dira	dini	-
10	pi	pira	pini	-
11	bea	bearia	beane	-
12	hombe	hombearia	hombene	гръден кош
13	hale	haleria	halene	ухо
14	de	deria	dene	око
15	ngui	nguiria	nguiini	нос

2.3. Бройни числителни имена от 16 до 29. В хули числата от 16 до 29 се представят като 15 + X и се образуват [6] по формулата

nguiria-ni [бройна форма на X]

Примери:

16 – *nguiria-ni mbira*

17 – *nguiria-ni kira*

18 – *nguiria-ni tebira*

19 – *nguiria-ni maria*

20 – *nguiria-ni duria*

21 – *nguiria-ni waragaria*

22 – *nguiria-ni karia*

23 – *nguiria-ni halira*

24 – *nguiria-ni dira*

25 – *nguiria-ni pira*

26 – *nguiria-ni bearia*

27 – *nguiria-ni hambearia*

28 – *nguiria-ni haleria*

29 – *nguiria-ni deria*

2.4. Наименования на кратните на 15. Кратните на 15 се изразяват като 15.X и се записват [6] на хули във вид

ngui [основна форма на X]

Примери:

30 – ngui ki	135 – ngui di
45 – ngui tebo	150 – ngui pi
60 – ngui ma	165 – ngui bea
75 – ngui dau	180 – ngui hombe
90 – ngui waraga	195 – ngui hale
105 – ngui ka	210 – ngui de
120 – ngui hali	225 – ngui ngui

2.5. Наименования на останалите числа. Числата то 31 до 224, които не са кратни на 15, могат да се представят като $15 \cdot X + Y$, където $Y < 15$, и се изписват [6] на хули като

ngui [основна форма на X], *ngui* [редна форма на X+1]-*gonaga* [бройна форма на Y]

В този запис се влага значението “X петнадесетици и още Y от (X+1)-вата петнадесетица”.

Примери:

31 – ngui ki , ngui tebone-gonaga mbira <i>две по 15 и от третата петнадесетица още едно</i>
34 – ngui ki , ngui tebone-gonaga maria <i>две по 15 и от третата петнадесетица още четири</i>
56 – ngui tebo , ngui mane-gonaga bearia <i>три по 15 и от четвъртата петнадесетица още единадесет</i>
74 – ngui ma , ngui dauni-gonaga deria <i>четири по 15 и от петата петнадесетица още четиринадесет</i>
76 – ngui duria , ngui waragane-gonaga mbira <i>пет по 15 и от шестата петнадесетица още едно</i>
100 – ngui waraga , ngui kane-gonaga pira <i>шест по 15 и от седмата петнадесетица още десет</i>
167 – ngui bea , ngui hombene-gonaga kira <i>единадесет по 15 и от дванадесетата петнадесетица още две</i>
224 – ngui de , ngui nguini-gonaga deria <i>четиринадесет по 15 и от петнадесетата петнадесетица още четиринадесет</i>

3. Прилики с други езици

Трансновогвинейското езиково семейство се отличава с огромно разнообразие от различни бройни системи. Макар и част от езиците да използват числата *едно* и *две* за основа на броенето си [8], освен хули съществуват и други представители на семейството с екзотични бройни системи (на таблицата вдясно) [9]. За част от тях е характерно и броенето по части от тялото, което се наблюдава и в хули (например: оксапмин [10]).

Език	Бройна основа
оксапмин	27
аламблак	1, 2, 5, 10, 20
ндом	6
букийип	3 или 4 в зависимост от ситуацията
дуна	14
кева	4

В гореспоменатият таен говор на хули – *tayenda* (вж. 1.1.) се запазват правилата за броене, но се използва различна лексика. Например *konon* означава *тринадесет* (но и *ухо*), *hangarine* – *четирнадесет* (и *око*), а *guta* – *петнадесет* (и *нос*). [4]

4. Библиография

- [1] "Huli" в Ethnologue.com [Онлайн]. Достъпно на: <https://www.ethnologue.com/18/language/hui/>. [Активен към 16 април 2023].
- [2] "Introducing the Huli of Papua New Guinea" в Huliculture.com [Онлайн]. Достъпно на: <https://huliculture.com/ethnography/introducing-the-huli-of-papua-new-guinea/>. [Активен към 16 април 2023].
- [3] "Duna" в Wikipedia.org [Онлайн]. Достъпно на: https://en.wikipedia.org/wiki/Duna_language. [Активен към 16 април 2023].
- [4] L. Goldman, *Talk Never Dies: The Language of Huli Disputes*, Лондон: Tavistock Publications, 1983.
- [5] "Huli Language" в Huliculture.com [Онлайн]. Достъпно на: <https://huliculture.com/huli-language/>. [Активен към 16 април 2023].
- [6] G. C. Lomas, "The Huli language of Papua New Guinea" (докторска дисертация, Университета Макуори), Сидни, 1988.
- [7] L. Goldman, *Child's Play: Myth, Mimesis and Make-Believe*, Абингдън: Routledge, 1998.
- [8] S. Fedden, "Morphology of Trans New Guinea Languages," 2020.
- [9] "12 Mind Blowing Number Systems From Other Languages" [Онлайн]. Достъпно на: <https://www.mentalfloss.com/article/31879/12-mind-blowing-number-systems-other-languages>. [Активен към 16 април 2023].
- [10] "Oksapmin Counting System" [Онлайн]. Достъпно на: <https://culturecognition.com/new-page-3>. [Активен към 16 април 2023].